

Кордунова Наталія

кандидат психологічних наук, доцент кафедри

педагогічної та вікової психології СНУ імені Лесі Українки

Тарасюк Богдана

студентка I курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проблема девіантної поведінки актуалізувалася станом нашого суспільства, що спричинив загальну кризу в багатьох сферах життя. Непросте економічне становище країни, крах колишнього світогляду і не сформованість нового призвело до труднощів і внутрішніх конфліктів. Особливо важко в цей період підростаючому поколінню. Серед молоді посилюється нігілізм, демонстративна і зухвала поведінка.

Гострота і серйозність проблеми великою мірою зумовлені тим, що дедалі більш загрозливими можуть бути люди, які нездатні адаптуватися до соціальних норм, або їхня поведінка не відповідає очікуваній більшістю громадян, порушує їхні права, викликає опір, або їхня поведінка набуває рис кримінальної чи девіантної.

В сенсі соціальної дезадаптації є діти, особливо підлітки. Як відомо, підлітки характеризуються нестабільною поведінкою, неврівноваженістю, невмінням себе контролювати, частими спалахами гніву, активним відмовлянням виконувати вимоги дорослих, регулювати поведінку в міжособистісних стосунках, самооцінка їх нестабільна і може бути завищеною чи заниженою в залежності від соціального статусу особистості в колективі. А це негативно впливає на розвиток особистості підлітка, його взаємини, психічну діяльність в цілому та ін.

Термін «девіантна поведінка» походить від латинського deviation – відхилення. Девіантна поведінка – це поведінка, що не відповідає прийнятим у даному суспільстві соціальним нормам, викликає негативне ставлення та опір оточення.

Структура девіантної поведінки передбачає з'ясування її детермінант. Прояви девіантної поведінки розглядаються як наслідок досить різноманітних

причин: генетичних, фізіологічних (наприклад ускладнення процесу пологів), соціальних (засвоєння неадекватних форм поведінки батьків) та ін.

Детермінанти девіантної поведінки, тобто сукупність факторів, які викликають, провокують девіантні прояви та тих, що підсилюють або підтримують девіантну поведінку, можна розподілити таким чином:

1) умови навколишнього середовища – екологічний, кліматичний, геофізичний фактори та ін.;

2) соціальні фактори (соціально-економічна ситуація, державна політика, традиції, мода, вплив засобів масової інформації); соціальні групи, до яких входить людина (етнічні установки, субкультура, соціальний статус, належність до навчально-професійної або іншої референтної групи); мікросоціальне середовище (рівень і стиль життя сім'ї, психологічний клімат у сім'ї, особистість батьків, стиль сімейного виховання та стосунків батьків, вплив близьких друзів та інших значущих людей);

3) психофізіологічні, спадково-біологічні та конституціональні передумови – наявність відхилень у психічному розвитку, що передаються спадково або притаманні конституціонально, а також такі, що пов'язані з ушкодженнями центральної нервової системи в перинатальному чи постнатальному періоді та в перші роки життя;

4) особистісні детермінанти девіантної поведінки – негативні особистісні новоутворення, що виникли в наслідок несприятливих умов життєдіяльності дитини (зокрема хибний тип виховання в сім'ї), а також внутрішні конфлікти, неадекватність самооцінки, відсутність або вкрай низький рівень розвитку рефлексії, ціле покладання та функції прогнозу.

Отже, людина з девіантною поведінкою поводить себе не так, як усі, її поведінка відрізняється від звичної, прийнятної для оточення. Девіантна поведінка завдає реальної шкоди самій людині або оточенню. У своїх крайніх проявах вона містить загрозу для життя (суїцидальна поведінка, злочини, зловживання алкоголем, наркотиками та ін.).

За С. М. Зінченко, в основі формування девіантної поведінки лежить взаємодія біологічних чинників та факторів навколишнього середовища.

До біологічних факторів ризику належать:

- генетичний ризик (при цьому не доведено, що існує пряма залежність передачі девіантної поведінки через ген, мається на увазі передача конституційно-типологічних рис);
- гормональні фактори (наприклад, андрогени статевих залоз хлопчиків-підлітків пов'язані з агресивною поведінкою);
- нейрохімічні чинники;
- нейрофізіологічна реактивність.

До соціальних факторів ризику належать:

- сімейні фактори (психічні захворювання батьків, алкоголізм, наркоманія; стійкі та тяжкі проблеми у стосунках між батьками, а також жорстокість та занедбаність; імпульсивно-агресивний стиль поведінки в родині);
- вплив малої референтної групи, особливо з асоціальними формами поведінки, економічні негаразди, проблема зайнятості тощо.

При цьому наявність названих чинників не обов'язково приводить до формування девіантної поведінки. Так, підліток може і відійти від попередньої девіантної поведінки, що може бути пов'язане з позитивним впливом значущих для нього людей, зміною товариства, вибором позитивного партнерства, високим інтелектом.

Девіантна поведінка – це поведінка з відхиленнями. Психологи розглядають девіантність як поведінку, що знаходиться на межі правової та деліквентної (кримінальної, яка має ознаки злочину). Дітей, яким притаманні відхилення поведінкових реакцій, називають по різному: недисципліновані, педагогічно або соціально запущені, важкі діти, важковиховувані, схильні до правопорушень, девіантні підлітки та ін. Ці терміни найчастіше використовуються як синоніми. Відхилення в поведінці значущі для оточуючих, таким чином суспільство ставить діагноз девіантності або деліквентності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення девіантності. В. Ковальов визначає девіантну

поведінку як відхилення від моральних норм, а деліквентність вважає поведінкою злочинною.

Суть девіантної поведінки полягає в тому, що людина не дотримується вимог соціальної норми, вибирає відмінний від вимог норми варіант поведінки в тій чи іншій ситуації, що веде до порушення міри взаємодії особистості та суспільства, групи та суспільства, особистості та групи. В основі відхилень в поведінці переважно лежить конфлікт інтересів, цінностей, розбіжність потреб, деформація засобів їх задоволення, помилки виховання, життєві невдачі та прорахунки.

Девіантна поведінка підлітків має свою специфічну природу. Серед причин обумовлюють різні девіації. Виділяють соціально-психологічні, психолого-педагогічні, психобіологічні фактори. При цьому велику роль серед зазначених причин відіграють характерологічні особливості. Мова йде про так звані акцентуації характеру, що виявляються в підлітковому віці і впливають на поведінку підлітків. Закріплення деяких рис характеру заважає підлітку адаптуватися в навколишньому середовищі і може стати однією з причин його поведінки, що відхиляється від норми, акцентуації характеру розглядаються в якості передумов девіантної поведінки підлітків.

Структура девіантної поведінки має три рівні проявів. Перший рівень охоплює відхилення, які не відповідають стереотипним уявленням суспільства про ті чи інші норми поведінки.

Другий рівень девіантної поведінки охоплює вчинки людини, які зачіпають права інших, що відбувається в разі порушення моральних норм. Такі поведінкові прояви викликають незадоволення й опір оточуючих, що унеможлиблює пристосування людини до соціуму і свідчить про соціальну дезадаптацію.

До третього рівня девіантної поведінки відносяться особи з делінквентною поведінкою, порушення правових норм якими менш небезпечно для суспільства. До них застосовується переважно психологічна корекція, проте можливе й притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Головну роль у профілактиці девіантної поведінки відводять соціальним працівникам та педагогам. Звичайно з такими підлітками повинні працювати психологи, вчителі та батьки. Тільки у взаємодії підлітка та дорослого можна досягти позитивних результатів.

Для попередження девіантної поведінки необхідно проводити: інформаційно-просвітницьку роботу з батьками в основі якої лежить профілактика можливих порушень сімейного виховання (Батьки мають бути зрілими й внутрішньо цілісними, бути для дітей зразком для наслідування); підвищення комунікативної компетентності у взаємодії з підлітками; інформаційно-просвітницька робота з психологами, педагогами та соціальними працівниками; розвиток у підлітка навичок взаємодії з іншими людьми на основі самосприйняття, саморозкриття і прийняття інших шляхів включення його в психологічний тренінг.

Список використаних джерел

1. Козлов Т. И. Профилактика правонарушений несовершеннолетних / Т. И. Козлов. – К. : Юридическая литература, 1990. – 156 с.
2. Кордунова Н. О. Проблеми виникнення антисоціальних груп підлітків / Н. О. Кордунова // Психогенеза особистості: норма і девіація: зб. наук. статей; [гол. ред. Я. Гошовський]. – Луцьк: Вежа – Друк, 2018. – С. 262 – 268.
3. Личко А. Е. Психопатия и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – М. : ТОВ Апрель ПРЕС ; ЗАТ изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. – 416с.
4. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К. : Либідь, 2011. – 520 с.
5. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К. : Либідь, 2002. – 360 с.